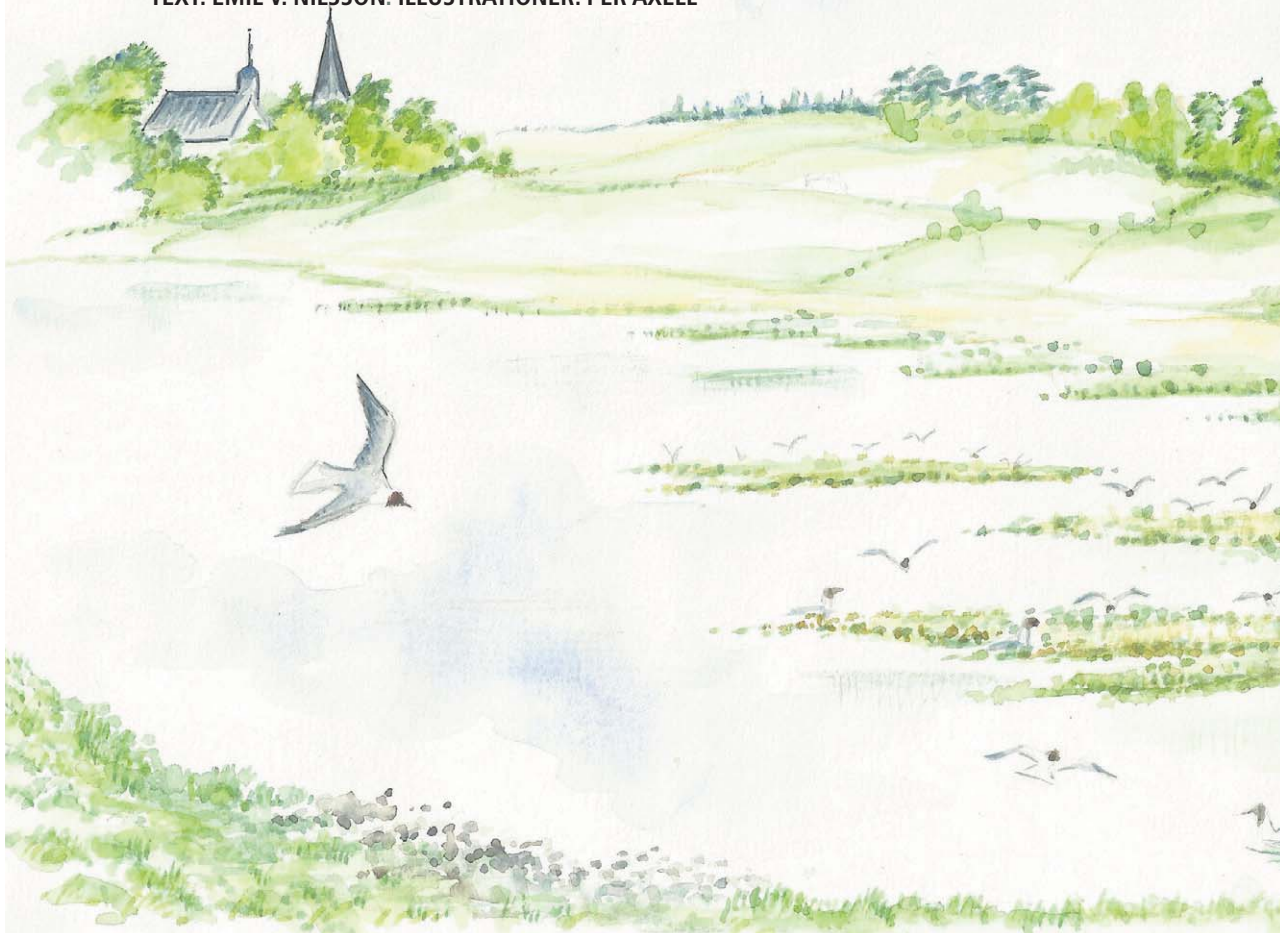

En väg framåt för Dalbyviken

TEXT: EMIL V. NILSSON. ILLUSTRATIONER: PER AXELL

Dalbyviken har varit en välkänd fågellokal för många i Uppsala med omnejd, men efter en period av långsam igenväxning och ett mindre restaureringsprojekt står viken nu inför ett nytt vägska. I somras blev den norra delen av viken som ägs av Uppsala kommun naturreservat inom det nybildade Hammarskogs naturreservat. Med den här artikeln vill jag, som engagerat mig i viken sedan 2009, ge förslag på åtgärder som gynnar både naturintresserade och fågellivet i Dalbyviken. Förslagen är allmängiltiga och borde vara av intresse också för skådare som är engagerade i andra fågellokaler i Uppland.

Att gräva häcköar och skapa en mosaik av småvatten vore en rimlig naturvårdsåtgärd i Dalbyviken så som i många andra fågelsjöar. Med betande djur, vassklippningsaggreat och röjsågar kan öar och strandäng hållas öppna, och det är just den typen av öppna miljöer som saknas runt Mälaren idag.

ILLUSTRATION: PER AXELL

Varför kan man inte bara låta det vara, kan man fråga sig. Igenväxning av vikar och sjöar är en naturlig process, menar en del skeptiker Jag håller inte med. Dalbyviken och hela Mälardalens landskap är format av människan sedan tiden då det täcktes av hav. Betande djur och människans höskörd — inte minst på sankängar där man också slog vass — har skapat det landskap som många våtmarksfåglar är knutna till. Längre vad Mälaren oreglerad med stora skillnader på högvattenstånd om våren och lågvatten om sommaren. Området runt Dalbyviken har under flera tusen år varit en del av ett öppet kulturlandskap med fantastisk biologisk mångfald. De senaste femtio till hundra åren har förändringarna gått fort. Övergödning, upphörd höskörd, minskat betetryck på många platser och alla diken som grävts har förändrat landskapsbilden. Men det här går att vända och förutsättningarna ser riktigt bra ut för Dalbyviken.

JAG VAR INOM Föreningen Dalbyviken (nu inom Dalby-Västeråkers bygdegårdsförening) med och initierade ett mindre restaureringsprojekt i viken tillsammans med Uppsala kommun och Upplandsstiftelsen. Det arbetet finns utförligt beskrivet i första numret av Fåglar i Uppland från 2016. Det började med en utredning av förutsättningarna av Niklas Bengtsson (2012) som mynnade ut i åtgärder som utfördes hösten 2014, båda finansierade av LONA-medel med förutsättningen att Föreningen Dalbyviken ställde upp med ideellt arbete på drygt tvåhundra timmar. Då frästes vassens inre kant med bandvagnar försedda med slätterkross och en flyttraktor fräste upp kanaler och öppnade upp det tidigare massiva vassbältet. Föreningen Dalbyviken har även klippt näckrosor i vikens inre del sedan 2014. Owe Rosengren och Tor Jonzon har genom en fågelinventering utvärderat effekterna av dessa åtgärder (2017).

En av de allt vanligare ägretthägerarna i landskapet dök tillfälligt upp även i Dalbyviken under några dagar tidigt i maj 2018. Den helgula näbben skvallrar om att det sannolikt var en kringströvande individ som inte häckade denna säsong. FOTO: TORBJÖRN SWENELIUS.

Restaurering gynnar fågellivet

Karaktärsfåglar som grågås, tofsvipa och gulärkla har ökat sedan tidigare restaurering och även brun kärrhök, snatterand och årtå häckar i viken. Rördrom spelar om försommarnätternas. Av de lite mer spännande arter som noterats i viken i år kan nämnas dvärgbeckasin, dubbelbeckasin, småfläckig sumphöna, ägretthäger, vassångare och trastsångare. Det som saknas i viken för att ge en karaktär av fågelsjö är en skrattmåskoloni. Rosengren och Jonzon konstaterar att "om liknande åtgärder som i Dalkarskärret kunde genomföras i detta område skulle förutsättningar för en skrattmåskoloni vara goda. Detta skulle säkerligen även vara bra för andra häckande fåglar".

DET NYA RESERVATET, Hammarskogs naturreservat som nu vunnit laga kraft, täcker halva Dalbyviken, den norra delen, men sträcker sig också så långt åt nordöst att det inkluderar Dalkarskärret (en mindre fågelsjö med en skrattmåskoloni) och i nordväst ligger Stora Kärret, båda anlagda våtmarksområden omgivna av skog eller hagmark. Område är på 541 hektar och i reservatsföreskrifterna

står det bland annat att reservatet ska gynna "friluftsliv, besöksnäring, naturpedagogik samt verksamheter vid Hammarskogs herrgård" så att reservatet blir "ett kulturellt levande och attraktivt närområde till Uppsala stad" (Bildande av Hammarskogs naturreservat, 2018). I den antagna skötselplanen för naturreservatet står det att man ska "restaurera, bevara och genom hävd upprätthålla strandängar och vattenmiljöer" (Skötselplan för Hammarskogs naturreservat 2018). Det passar ju perfekt, tänker jag.

Förslag till åtgärder

Så vad skulle man kunna göra med den kommunägda delen av Dalbyviken? Det jag föreslår för den inre delen (som kallas Västra maderna) är att återskapa meandring av bäcken och anlägga ett permanentvatten, samt i den yttre delen att skapa häckningsöar och kanaler som efterliknar ett deltalandskap nedanför det befintliga fågeltornet. För att gynna friluftslivet inklusive fågelskådare och fotografer föreslår jag två gömslen, dels vid permanentvattnet i den inre delen och dels

En utblick över Dalbyviken utifrån norra stranden under tidig vår. Dalby kyrka, med anor från 1200-talet, ses flankerad på höger sida av den höga klockstapeln. FOTO: TORBJÖRN SWENELIUS.

vid det som idag kallas "kanalen" i den yttre. De här åtgärderna är jag inte först med att föreslå och de är dessutom beprövade på många andra platser i landet.

Inre permanentvatten

Genom Dalbyvikens förlängda dalgång rinner ett vattendrag som mynnar ut i Dalbyviken. Under 1990-talet grävdes diket ur och massorna lades på kanten. Diket slutar där vassen tar vid och på massorna växer det idag knäckepil. Vattendraget för med sig näringsämnen från jordbruksmarken uppströms och genom att anlägga ett permanentvatten skapas inte bara en näringsfälla utan fågellivet gynnas dessutom. Förutsättningen är, naturligtvis, att vattnet inte har kontakt med mälarvattnet förutom vid riktigt högt vattenstånd. Dessutom måste alla träd och buskar tas bort, de fungerar annars som utkiksplats för predatorer vilket gör att flera arter undviker att häcka i deras närhet.

IDAG ÄR DIKET spikrakt och löper som en linje genom landskapet. Genom att gräva en ny

sträckning för vattendraget så att det får en längre, krökt bana genom viken med utslätade kanter tar det längre tid för vattnet att passera. Vid höga flöden kommer vatten då att rinna ut över våtmarken, till glädje för många fåglar. Någon krök i vattendraget skulle dessutom skapa en vackrare landskapsbild, menar jag.

STRAX SÖDER OM Västerås ligger den fina fågel-lokalen Asköviken som liksom Dalbyviken är en del av Mälaren. Där har restaureringsåtgärder för att gynna fågellivet och annan biologisk mångfald kombinerats med anläggning av gömsle på ett fördelaktigt sätt. Ett permanentvatten har anlagts i slutet av ett vattendrag (dike) och gömslet blickar ut över detta vatten där bland annat skedand brukar hålla till. I närheten av gömslet har man varit extra noggranna med att slå höga växter.

REDAN 2012 FÖRESLOG Niklas Bengtsson i sin utredning för Dalbyviken att grävmassor från diket skulle planas ut samt att en näringsfälla skulle anläggas. I kantzonen mellan vassbältet och den inre strandängen finns en lämplig plats för att anlägga ett sådant per-

De inre delarna av Dalbyviken har länge varit otillgängliga, men tänk om man skulle bygga ett gömsle i anslutning till ett grävt permanentvatten som också fungerar som näringsfälla?

ILLUSTRATION: PER AXELL

manentvatten också i Dalbyviken. Våtmarken renar det tillrinnande vattnet från näring innan det genom översilning når Mälarens öppna vatten. Dessutom håller det kvar vatten i landskapet under en längre tid och blir en viktig livsmiljö för fåglar, fisk och insekter. Genom att låta ena strandkanten, med fördel den sida som är vänd mot gömslet, vara slutande kan intresserade få uppleva vadare som grönben och brushane på nära håll – fåglar som idag är svåra att uppleva i Dalbyviken annat än på stort avstånd.

Häcköar och kanaler

Nedanför herrgården finns en grävd kanal. På massorna från grävningen har det växt upp sly av björk och vide som naturligtvis behöver tas bort. Kanalen är grävd för att skridskoåkare ska kunna ta sig in till herrgården på vintern. Idag brukar änder, bland annat snatterand, och grågäss ofta ligga i kanalen om försommaren. Genom att gräva upp flera kanaler och skapa öar i det som idag är vassens kant mot öppna Mälaren gynnas både fågellivet och skridskoåkare.

DET HAR BLIVIT något av en standard att använda en flytande grävsropa för att både skapa häckningsöar och en mer permanent, mosaikartad struktur i vassrika fågelsjöar. Grävskopan tar vassen med dess rotfilt och lägger den i en hög som trycks ut för att skapa en konstgjord ö. Uppsala kommun har tidigare bekostat den här typen av åtgärder i Dalkarlskärret med stor framgång och liknande åtgärder har genomförts vid Trunsta träsk utanför Knivsta, Vendelsjön utanför Örbyhus och Asköviken söder om Västerås. Många menar att det är viktigt med så mycket vatten som möjligt mellan anlagda öar och stranden, så en långsmal revel som följer strandlinjens form kanske är att föredra här.

EN FÖRUTSÄTTNING FÖR att engångsåtgärder som grävande av häcköar och skapandet av kanaler är att det finns en bra plan för den långsiktiga skötseln. Betande nötkreatur är avgörande för att bibehålla markernas öppna karaktär. På kommunens mark i Dalbyviken är det Stabby gårds (Sju Gårdar) djur som betar. Genom tidigt betespåsläpp i början av maj

kan djuren hålla tillbaka annars dominerande arter som jätTEGRÖE och bladvass. Viktiga områden för vadarfåglar kan stängslas ut under häckningstid då tramp från djuren annars kan vara förödande. Sedan är det ideella engagemanget också viktigt, där tidigare Föreningen Dalbyviken och nu Dalby-Västeråkers Bygdgårdsförening sköter näckrosklippning av den inre delen av vattenytan i viken. Det slätterregregat som används skulle också kunna användas för att förhindra igenväxning av kanaler. Häckningsöarna måste röjas från vegetation varje höst med röjsåg, det är också ett arbete som ideella krafter skulle kunna genomföra med rätt utrustning och utbildning.

Två riktiga gömslen

Bra byggda fågelgömslen lockar många fler än fågelskådare. Medan vi fågelskådare ofta har tubkikare och kan vara långt ifrån fåglarna när vi gör våra observationer kan ett gömsle ge oförglömliga upplevelser för mindre initierade, förutsatt att de är byggda så att fåglarna kommer riktigt nära. Idag uppskattar dessutom många fotografer nya spännande vinklar, till exempel för att kunna fota väldigt nära vattenytan. Fotografer sprider ofta bra bilder i sociala media och på det sättet sprids kunskapen och bra platser för fotografering. Fram till respektive gömsle behöver en gångväg byggas som döljer människor. Ofta byggs någon typ av plank, och med öppningar i detta plank skapas ytterligare fotograferingsmöjligheter.

ATT BYGGA GÖMSLEN kan vara riktigt dyra historier och det är inte alltid som byggnaden uppförs på platser där fågellivet är rikt. Därför tror jag att man ska utnyttja möjligheterna att kombinera grävande naturvårdsåtgärder med anläggningen av gömslen. Massor kan läggas så att ett gömsle kan byggas ovanpå. Gömslet behöver inte vara så stort så att en hel skolklass får plats — en handfull personer räcker gott men i alla fall ett av dem får gärna vara rullstolsvänligt. Vid Dalbyviken finns möjligheten att använda massor från grävning som grund för byggandet av gömslen. Att liksom vid Asköviken bygga ett gömsle vid

ett permanentvatten tycker jag verkar väldigt konstruktivt. Om man dessutom gräver kanaler och häcköar kan man bygga gömslen i anslutning till dessa. Gömslena skulle till och med kunna vara låsta, med en nyckel som administrerades av Hammarskogs herrgård.

En vision

Med det nya naturreservatet i Hammarskog finns möjligheter för en spännande utveckling som får hela området vid Dalbyviken att leva upp. Hammarskogs herrgård är idag en underutnyttjad resurs och vid Dalkarlskärret och Stora Kärret finns möjligheter att studera och fotografera andra fåglar – svarthakedopping och smådopping bland annat – än vid Dalbyviken. Med sitt varierade Mälardalslandskap är hela Hammarskogsområdet därför väl värt ett besök. Tillsammans med Uppsala kommun hoppas jag nu att det ska gå att få fram medel för en vidare utveckling som gör Dalbyviken till en självklar lokal för Upplands fågelskådare. Se bara hur det ideella engagemanget har lett till åtgärder i Hjälstaviken – som utan naturvårdsåtgärder hade varit en igenvuxen våtmark full av vide och vass idag. Jag tycker att det vore jätteroligt om vi tillsammans kunde hjälpas åt att på detta sätt lyfta Dalbyviken som fågelokal.

Tack till Gustav Averhed och Björn Averhed som bidragit med initierade idéer till denna artikel samt till Tomas Pärt och Larsgunnar Nilsson som kommit med kommentarer på text och innehåll i en tidigare version av texten.

Källor

Bengtsson, Niklas 2012. Restaurering av Dalbyviken – en utredning om hur man återfår Dalbyvikens naturvärden och samtidigt ökar vikens tillgänglighet. Rapport till Uppsala kommun.

Franzén, Jan 2018. Bildande av Hammarskogs naturreservat. Stadsbyggnadsförvaltningen, Uppsala kommun.

Franzén, Jan 2018. Skötselplan för Hammarskogs naturreservat. Stadsbyggnadsförvaltningen, Uppsala kommun.

Nilsson, Emil 2016. Dalbyviken är på väg att vakna. Fåglar i Uppland 1:2017, Uppsala.